

„20 lat minęło ...”, czyli Niemcy dwie dekady po zjednoczeniu

Czy pod względem gospodarczym tereny byłej NRD i RFN różnią się nadal znacząco od siebie? Jak przebiegała w czasie ewolucja ekonomiczna tych obszarów? Jak szybko „Wschód” doganiał „Zachód”? Które z czynników mogły zadecydować o ewentualnych opóźnieniach? Które mogły utrudniać zbieżność? Jakim potencjałem dysponują obecnie nowe landy? Jak wygląda ich sytuacja na tle zachodnich krajów Federacji? Na te i inne pytania stara się odpowiedzieć niniejszy artykuł oferując skondensowany przegląd najważniejszych kwestii gospodarczych ostatnich dwudziestu lat zjednoczonych Niemiec.

Dr Marta Götz, adiunkt Instytutu Zachodniego w Poznaniu, w swym najnowszym artykule ocenia gospodarczą sytuację wewnętrzną Niemiec dwie dekady po zjednoczeniu. „Ocena dokonań okresu pojednoczeniowego zależy niewątpliwie od przyjętej perspektywy. Paradoksalnie jednak, rozbudzone na początku nadzieje prawdopodobnie utrudniły późniejszy rzetelny odbiór zachodzących procesów.”

Gorąco zachęcam do lektury najnowszego numeru „Komentarza Międzynarodowego Pułaskiego”!

Dominik Jankowski

Redaktor Naczelny „Komentarza Międzynarodowego Pułaskiego”

Autor

Dr Marta Götz

Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego jest niezależnym think tankiem specjalizującym się w polityce zagranicznej, którego misją jest propagowanie wolności, sprawiedliwości i demokracji. Działania Fundacji obejmują prowadzenie badań naukowych, opracowywanie publikacji i analiz, przygotowywanie seminariów oraz konferencji, edukowanie i wspieranie liderów. Fundacja jest jedną z dwóch polskich organizacji pozarządowych posiadających status organizacji partnerskiej Rady Europy oraz jest członkiem "Grupy Zagranica" zrzeszającej największe polskie organizacje pozarządowe zajmujące się współpracą z zagranicą.

Dr Marta Götz

Dr Marta Götz – adiunkt w Instytucie Zachodnim w Poznaniu. Rozprawa doktorska poświęcona klastrom (2007); studia magisterskie na kierunku stosunki międzynarodowe na Akademii Ekonomicznej w Poznaniu (2003) oraz na Aalborg University w Danii (2004). Obecnie zainteresowania skupiają się wokół kwestii przestrzennych gospodarki Niemiec, procesów konwergencji i regionalnych czynników wzrostu gospodarczego.

Czy pod względem gospodarczym tereny byłej NRD i RFN różnią się nadal znacząco od siebie? Jak przebiegała w czasie ewolucja ekonomiczna tych obszarów? Jak szybko „Wschód” doganiał „Zachód”? Które z czynników mogły zadecydować o ewentualnych opóźnieniach? Które mogły utrudniać zbieżność? Jakim potencjałem dysponują obecnie nowe landy? Jak wygląda ich sytuacja na tle zachodnich krajów Federacji? Na te i inne pytania stara się odpowiedzieć niniejszy artykuł oferując skondensowany przegląd najważniejszych kwestii gospodarczych ostatnich dwudziestu lat zjednoczonych Niemiec.

Wschód-Zachód – różnice bez zmian?

Tuż po upadku muru kanclerz RFN H. Kohl, w płomiennych mowach, podkreślając historyczną doniosłość zjednoczenia Niemiec, obiecywał mieszkańcom wschodnich krajów związkowych dosłownie „kwitnące krajobrazy”. Dziś po latach można stwierdzić, że rozbudził w ten sposób nadzieje nie tyle na poprawę sytuacji, co wręcz na szybkie dokonanie skoku cywilizacyjnego nowych krajów związkowych. Obietnic Kohla, jeśli idzie o infrastrukturę drogową rzeczywiście dotrzymano, o czym świadczyć może rozmach podejmowanych inwestycji. Długość dróg ekspresowych w nowych krajach związkowych w 2006 r. wzrosła w stosunku do 1990 r. od niecałych 7% w Brandenburgii do ponad 117% w Meklemburgii-Pomorzu Przednim. W tym okresie średni przyrost dla Niemiec Zachodnich wyniósł 11%. Imponujące, zwłaszcza w początkowym okresie, były inwestycje dokonywane w celu pozyskania trwałych środków produkcji, podwyższenia wartości majątku nierzeczowego i poprawiające jakość użytkowanych gruntów. Choć infrastruktury w Niemczech Wschodnich nie można określić teraz jako nowej, to ponoszone w minionych latach nakłady zdecydowanie pozwoliły na rozbudowanie majątku produkcyjnego i poprawę infrastruktury budowlanej. Pewnym potwierdzeniem znacznej poprawy sytuacji infrastrukturalnej Wschodnich Niemiec są także najnowsze dane dotyczące planów inwestycji komunalnych w starych i nowych krajach związkowych. Według informacji Niemieckiego Instytutu Urbanistyki do 2020 r. nakłady na nowe przedsięwzięcia komunalne będą w Niemczech Zachodnich przewyższać środki przeznaczane na ten cel w części wschodniej.

Rezultaty przeprowadzonej dla zjednoczonych Niemiec analizy kształtowania się tzw. sił dośrodkowych i odśrodkowych wskazują, że wyższe płace i dochody czynią bardziej atrakcyjną lokalizacją, zarówno dla firm jak i pracowników, zachodnie kraje Federacji. Jednocześnie ciągle wyższe koszty życia działające w odwrotnym kierunku, sprawiają, że teoretycznie bardziej atrakcyjnym jest region byłej NRD. Jednak siły te nie wydają się być na tyle znaczące, by zniechęcić do podejmowania działalności gospodarczej na zachodzie. Utrzymuje się zatem pewna polaryzacja Niemiec – część zachodnia jest nadal preferowana zarówno przez przedsiębiorców jak i pracowników. Wydaje się, że obecne zdolności przyciągania działalności gospodarczej Niemiec Wschodnich wciąż nie są w stanie wytworzyć przeciwwagi dla atrakcyjnego „pola grawitacyjnego” zachodnich krajów związkowych. Taka obserwacja bynajmniej nie neguje dokonanych we wschodniej części reform i zachodzących zmian, nie uznaje też bezkrytycznie krajów zachodnich Federacji za gospodarczo idealne lokalizacje. Wskazuje jedynie, jak kształtują się relacje atrakcyjności między tymi dwoma obszarami i tym samym sugeruje, że o sukcesie przesądza względny odbiór regionu.

Wschodnie kraje Federacji w świetle diagnostyki wzrostu gospodarczego

Diagnozowanie przyczyn niedorozwoju gospodarki, a więc identyfikowanie zaburzeń w ramach koncepcji D. Rodriki, oznacza przechodzenie od ogólnych do bardziej szczegółowych symptomów i powinno zakończyć się sprecyzowaniem lub przynajmniej zawężeniem listy źródeł niepowodzeń. Proces diagnozowania ma charakter selekcji negatywnej – raczej odrzucania najmniej prawdopodobnych zakłóceń aniżeli świadomego i zdecydowanego wyboru konkretnego źródła. I tak, istniejąca literatura nie daje raczej podstaw do stwierdzenia, że to utrudniony dostęp do środków finansowych, czy niski poziom korzyści społecznych były powodem niesatysfakcjonującego tempa rozwoju gospodarki nowych krajów związkowych. Stosując tę metodę można skonstatować, że to w efektach zewnętrznych wydaje się tkwić pierwotne źródło problemu Wschodnich Niemiec. Na szczególną uwagę zasługują przy tym korzyści zewnętrzne związane z procesami wiedzy, które, nie ulegając odpowiedniej internalizacji, powodują suboptymalny rozwój działalności. Nowe modele rozwojowe przyjmują bowiem, że największy zysk w postaci wzrostu gospodarczego (największy zwrot z zaangażowanego kapitału) przynoszą inwestycje w metropolie i ich otoczenie, bo to one tworzą dobrą koniunkturę. Aglomeracje, a więc wielkie miasta i ich satelity oraz skupiska działalności gospodarczej – klastry przyciągają klasę średnią, naukowców, koncentrują infrastrukturę i same w sobie są sporym rynkiem zbytu. To w nich powstają innowacje, które ciągną światową gospodarkę. We Wschodnich Niemczech potwierdzono występowanie takich skupisk przedsiębiorczości w ujęciu ilościowym, ale jednocześnie zwrócono uwagę na brak lub bardzo niski stopień wykazywania przez nie cech jakościowych, charakteryzujących w pełni rozwinięte klastry. Tzw. przestrzennie skoncentrowane przemysły (SCI – spatially concentrated industries) mogą wykazywać znamiona klastrów, do których należą działania sieciowe oraz innowacyjne kompetencje. Analizy dotyczące wschodnich krajów Niemiec wskazują jednak, że przestrzennej koncentracji silnie powiązanej z występowaniem aglomeracji nie towarzyszą odpowiednie cechy jakościowe. Z kolei J. Ragnitz, z prestiżowego instytutu Ifo, za główną przyczynę utrzymujących się różnic między wschodnią i zachodnią częścią kraju uznaje strukturalne deficyty. Zalicza do nich brak przedsiębiorstw tworzących w łańcuchu gospodarczym najwyższą wartość dodaną, niskie wyniki w obszarze działalności badawczo-rozwojowej, czy dominację firm z sektora niskiej produktywności – elementy będące wyrazem pewnej zawodności rynku – nieoptymalnej alokacji zasobów. W nowych krajach brakuje bowiem, w porównaniu ze strukturą przestrzenną części zachodniej, centrów aglomeracyjnych będących motorami wzrostu gospodarczego, których pozytywne efekty mogą rozlewać się na sąsiednie obszary stymulując dalszy ich rozwój. Klasyczne pozytywne efekty zewnętrzne – efekty aglomeracyjne, a raczej ich brak, są zatem przyczyną mniejszej atrakcyjności nowych krajów Federacji dla działalności gospodarczej i napływu ludności. To z kolei przekłada się na rozwój całego regionu.

Syntetyczna ocena czynników wzrostu gospodarczego

Historia gospodarcza i nauka ekonomii nie wskazują jednoznacznie, co jest przyczyną osiągnięcia i utrzymywania wysokiego i stabilnego wzrostu gospodarczego. Dodatkowo, funkcja kluczowych dla rozwoju regionów tradycyjnych czynników takich jak infrastruktura fizyczna, kapitał ludzki, czy poziom BIZ, jest różna w różnych częściach kraju, w różnych okresach. Dla wieloaspektowej oceny wzrostu gospodarczego wyróżniono pięć wymiarów wzrostu – modułów grupujących specyficzne czynniki oddziałujące na niego bezpośrednio lub pośrednio.

I. Przegląd literatury dotyczącej czynników wzrostu gospodarczego odwołujących się do funkcji produkcji każe w Niemczech zwrócić uwagę na następujące tzw. „stylizowane fakty”:

- o Stosunkowo niską rolę, jaką w porównaniu np. z krajami Europy Środkowo-Wschodniej odgrywa we wzroście całkowita produktywność czynników produkcji i znaczny udział we wzroście PKB nakładów pracy.

- o Nie tylko wysoką stopę bezrobocia, ale też względnie słabe dopasowanie podaży do popytu na pracę. Taki rynek, na którym wysokiemu bezrobociu towarzyszy wysoka stopa wakatów określa się mianem „niedopasowanego bezrobocia” (Mismatch Arbeitslosigkeit).

- o Dane dotyczące produktywności pozwalają zauważyć pozytywną, choć powolną, tendencję na rynku wschodnioniemieckim. Zamykanie luki między produktywnością (wydajnością pracy) a przeciętnym wynagrodzeniem na zatrudnionego traktuje się jako pewną szansę dla wschodnioniemieckiego rynku pracy – wzrost jego konkurencyjności.

- o Coraz większą rolę przypisywaną dotychczas ignorowanemu elementowi – ziemi i jej zasobom. Stąd apele o wprowadzenie aktywnej polityki surowcowej w obliczu quasi monopolu Chin na dostawy wielu metali, nieodzownych w produkcji dóbr zaawansowanych technologicznie i rozwoju energetyki odnawialnej.

II. Charakterystyki czynników wzrostu w ujęciu branżowym w Niemczech zwracają uwagę, że:

- o Boom budowlany pierwszych lat po zjednoczeniu okazał się przekleństwem dla gospodarki. Bańkę, która narosła w tym sektorze uznaje się za jeden z czynników odpowiedzialnych za późniejsze załamanie rozwoju wschodnich landów.

- o Rosnące znaczenie, zwłaszcza we Wschodnich Niemczech, odgrywa sektor technologii środowiskowych i klimatycznych.

- o W gospodarce dominuje sektor średnich i średnio-wysokich technologii.

- o Wciąż słabo na tle międzynarodowym rozwinięty jest sektor usług.

- o Mniejsze aniżeli w innych, zaawansowanych technologicznie krajach OECD jest znaczenie branż produkujących ICT (Information and communication technologies producing industries), zwłaszcza oprogramowanie (a nie sprzęt) i relatywnie większe przemysłów korzystających z usług ICT (ICT using industries). Jednocześnie niepokoi stosunkowo słaby proces rozlewania się pozytywnych efektów ze sfery produkcji ICT do sektorów korzystających.

III. Fakty dotyczące czynników wzrostu w ramach tzw. koniunktury pozwalają skonstatować, że w Niemczech:

- o Dominacja eksportu – tradycyjnego koła zamachowego gospodarki – we wzroście gospodarczym nie traci na znaczeniu w obliczu kryzysu, przy czym wciąż wyraźne są różnice między nowymi i starymi krajami związkowymi. Tzw. model niemiecki po masowej krytyce na początku 2010 roku ze strony krajów importerów (USA) oraz MFW wraca powoli do łask.

- o Mimo, że w okresie 1995-2007 eksport wschodnioniemiecki rósł w tempie dwukrotnie wyższym od zachodniego, nadal wolumen eksportu w relacji do PKB pozostaje na poziomie o połowę niższym od zachodnioniemieckiego.

- o Stosunkowo mała (w porównaniu z innymi gospodarkami rozwiniętymi i wobec udziału eksportu) jest konsumpcja prywatna.

- o Wydatki publiczne, opierające się na zasadzie równego przydziału w zakresie pomocy ukierunkowanej na wyrównywanie poziomu rozwoju, oceniane są jako mało efektywne.

- o Okres pojednociowy charakteryzował się we Wschodnich Niemczech dużą

nierównowagą między popytem a podażą. Nadwyżka popytu nad wytworzonym w regionie PKB (der Nachfrageüberhang) malała jednak systematycznie od około 72% w roku 1991 do 10% w 2007.

IV. Fakty dotyczące czynników wzrostu określanych jako ogólna kondycja niemieckiej gospodarki wskazują na:

- o Korzystną, niską inflację, ale w kontekście Unii Gospodarczej i Walutowej (UGW) negatywnie oddziałującą na poziom realnych stóp procentowych.
- o Choć chwalony jest system Kurzarbeit, będący remedium na masowe zwolnienia w obliczu kryzysu, wciąż utrzymują się bardzo wyraźne dysproporcje między częścią wschodnią i zachodnią kraju, niepokoi dominacja bezrobocia długoterminowego (ponad 1 rok).
- o Budżet nieomal zrównoważony w roku 2008, w efekcie kryzysu finansowego w 2015 może osiągnąć deficyt wysokości 6% PKB, dług publiczny sięgać może 2 bilionów euro w 2013 roku, jakkolwiek wprowadzenie konstytucyjnego „hamulca” długu ma umożliwić konsolidację finansów publicznych.

V W odniesieniu do tzw. klimatu gospodarczego, czyli pozostałych elementów determinujących wzrost gospodarczy, uwagę zwraca:

- o Jeden z najbardziej skomplikowanych na świecie (sądząc po liczbie poradników – 10% światowej literatury) system podatkowy (zwłaszcza w obrębie podatków dochodowych PIT). Roczne koszty zarządzania tak skomplikowanym systemem wyceniane są na 1,4% PKB.
- o Dobrze rozwinięty sektor małych i średnich przedsiębiorstw. Z jednej strony siła niemieckiej gospodarki, z drugiej strony – przyczyna negatywnego rozdrobnienia wschodnich Niemiec (Kleinteilige Wirtschaftsstruktur).
- o Regionalne zróżnicowanie działalności BIZ i utrzymujące się wśród zagranicznych podmiotów preferowanie Niemiec Zachodnich (tam znajdują się siedziby główne firm i laboratoria B+R).
- o Pod względem syntetycznego indeksu innowacyjności SI – opracowywanego przez Komisję Europejską – obejmującego między innymi: kapitał ludzki, wydatki na badania i rozwój (B+R), innowacyjność sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP), własność intelektualną, w 2008 roku Niemcy z poziomem EIS równym 0,581 (wzrost 2,2% wobec roku 2007) należą do czołówki europejskiej. Atutami niemieckiego systemu innowacji są dość wysoka komercjalizacja znajdująca swój wyraz np. w wartości eksportu i liczba firm wprowadzających innowacje, natomiast zagrożeń upatruje się w dostępności i jakości kapitału ludzkiego i możliwościach finansowania.
- o Raczej negatywną ocenę ogólnego systemu instytucyjnego – utrudniony dostęp do kapitału ryzyka, „gorset” ograniczeń UGW, system administracyjny o charakterze kooperacyjnym, a nie konkurującym federalizmie, czynniki socjalne – postawa poszukiwania renty, nadmierne regulacje rynku pracy, funkcjonowanie związków cechowych, rzemieślniczych, utrudniony dostęp do zawodu.

Wyróżnione moduły dla analizy wzrostu stanowiły punkt wyjścia dla skonstruowania cząstkowych, a następnie sumarycznego wskaźnika oceniającego potencjał wzrostu niemieckich krajów związkowych. Jego najwyższą wartość osiągnęła Bawaria – 0,60 punktów, następnie Badenia Wirtembergia – 0,55 punktów i Nadrenia Północna Westfalia – 0,52 punktów. Czwarte miejsce ze znacznie niższą punktacją zajmuje Dolna Saksonia – 0,35. Najślabszy potencjał wykazują Berlin – 0,15, Brema – 0,17, Saksonia Anhalt i Meklemburgia Pomorze

Wnioski

Odwołując się do stanu wyjściowego gospodarki byłej NRD trudno nie dostrzec niewyobrażalnego wręcz postępu jakiego dokonano. Dochód mierzony PKB p.c. w 2007 r. wzrósł prawie trzykrotnie w stosunku do wartości z 1991 r. Porównując jednak sytuację Niemiec Wschodnich z poziomem referencyjnym czyli Niemcami Zachodnimi, wciąż widoczna jest luka (dla PKB p.c. to około 10 tysięcy euro różnicy). Ocena dokonań okresu po zjednoczeniowego zależy niewątpliwie od przyjętej perspektywy. Paradoksalnie jednak, rozbudzone na początku nadzieje prawdopodobnie utrudniły późniejszy rzetelny odbiór zachodzących procesów. 20 lat po upadku muru wypowiedzi na temat konsekwencji gospodarczych zjednoczenia są znacznie bardziej stonowane, a cały dotychczasowy proces zjednoczeniowy streszcza najlepiej stwierdzenie „wiele dokonano, wiele wciąż pozostaje do zrobienia”.

Fundacja im. Kazimierza Pułaskiego

jest niezależnym, apolitycznym think tankiem specjalizującym się w polityce zagranicznej, którego misją jest propagowanie wolności, sprawiedliwości i demokracji oraz wspieranie działań mających na celu umacnianie społeczeństwa obywatelskiego. Fundacja prowadzi swoją działalność zarówno w Polsce jak i za granicą ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowej i Wschodniej, jak i Ameryki Północnej.

Fundacja mogła powstać dzięki przemianom politycznym, które nastąpiły w Polsce po 1989 roku. Ideały generała Kazimierza Pułaskiego (wolność, sprawiedliwość i demokracja) stanowią inspirację dla wszelkich inicjatyw podejmowanych przez Fundację. Działania Fundacji obejmują m.in.: prowadzenie badań naukowych, opracowywanie publikacji i analiz, przygotowywanie seminariów oraz konferencji, edukowanie i wspieranie liderów www.institutprzywodztwa.pl

Fundacja jest organizatorem Warszawskiego Regionalnego Kongresu Organizacji Pozarządowych www.warsawcongress.pl, Akademii Młodych Dyplomatów www.akademia.diplomacy.pl oraz wydawcą Platformy Komunikacyjnej dla Organizacji Pozarządowych www.non-gov.org

Fundacja przyznaje Nagrodę im. Kazimierza Pułaskiego "Rycerz Wolności" dla wybitnych postaci zasłużonych w promowaniu demokracji. Nagrodę dotychczas otrzymał profesor **Władysław Bartoszewski**, profesor **Norman Davies**, **Alaksandar Milinkiewicz**, lider demokratycznej opozycji na Białorusi, prezydenci **Lech Wałęsa**, **Aleksander Kwaśniewski**, **Valdas Adamkus** oraz wysoki przedstawiciel ds. wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa **Javier Solana**.

Fundacja Pułaskiego jest jedną z dwóch polskich organizacji pozarządowych posiadających status organizacji partnerskiej Rady Europy. Więcej o Fundacji na www.pulaski.pl

Komentarz Międzynarodowy Pułaskiego

to pogłębione analizy istotnych dla Polski zagadnień z zakresu polityki międzynarodowej, gospodarki światowej bądź bieżących wydarzeń w polskiej polityce. Dokument publikowany jest w dwóch wersjach językowych, polskiej i angielskiej. Osoby chcące publikować swoje oryginalne prace w Komentarzu proszone są o kontakt z Redaktorem Naczelnym p. **Dominikiem Jankowskim** djankowski@pulaski.pl. Żeby regularnie otrzymywać kolejne numery KMP należy podać swój e-mail na stronie www.pulaski.pl